

УДК 655.413+378

О. Ю. Сенік*Українська академія друкарства***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО КНИГОВИДАННЯ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД**

Розглядаються історичні передумови виникнення і розвитку університетського книговидання як закордонних, так і українських видавництв. Визначаються відмінності видавництв вищих навчальних закладів від видавництв комерційних. Окреслюються потреби існування університетських видавництв, їх основні проблеми та перспективи діяльності.

Університетське видавництво, книгодрукування, вищий навчальний заклад, видавнича діяльність

Найважливішим компонентом духовного життя людей є система освіти, яка пов'язана з реалізацією процесу поширення знань. Розвиток науки та освіти в суспільстві невід'ємний від діяльності університетів, що мають давнє коріння, бо традиція книгодрукування у вищих навчальних закладах формувалася історично, ще зі створення перших університетів.

Видавнича діяльність займає особливе місце у вищих навчальних закладах. Сьогодні дуже важко обійтися без навчальних та наукових видань, книга залишається вагомим показником науково-педагогічної діяльності закладу. Немає універсальнішого засобу для формування інформаційного простору, збереження наукової і методичної спадщини.

Видавництва при вищих навчальних закладах існують у кожній країні, кожному з яких властива своя спеціалізація та особливості.

Розвиток і особливості університетського книговидання невідривні від еволюції наукової літератури, формування якої — це складний процес, пов'язаний з прогресом самої науки, її диференціацією.

Метою статті є спроба розкрити особливості діяльності університетських видавництв, як українських, так і закордонних.

Для досягнення поставленої мети потрібно: визначити поняття «університетське видавництво»; з'ясувати різницю між видавництвами при вищих навчальних закладах та видавництвами комерційними; охарактеризувати потреби існування університетського видавничого осередку; навести способи вирішення проблем їхньої діяльності.

В Україні проблеми і перспективи університетського книговидання розглядали С. Водолазька та Р. Самотий. Водночас у статті проблеми і перспективи розглянуто ширше, у контексті історії окремих університетських видавництв та книгодрукування загалом. Усвідомлення суспільством потреби в друкованій книзі, причини виникнення перших університетських видавництв, заснування університетів і поширення книгодрукування — важливі аспекти,

що дають змогу ґрунтовніше окреслити університетське книгодрукування з перших кроків.

Проаналізувавши роботу таких видавництв, виявлено низку проблем, які потребують докладного вивчення для окреслення моделей їх подальшої діяльності, що й зумовлює актуальність статті.

У XIV ст. в Європі університетів ставало все більше. Природно, наслідком відкриття нових університетів була гостра потреба у великій кількості книг — навчальних і наукових. Частково попит можна було задовольнити через виготовлення книг за системою «ресіа» (аркуш пергаменту, сфальцьований у зошит, що містив конкретний мінімум тексту. Студент за невелику платню міг одержати частину непереплетеного екземпляра книги, щоб переписати її самостійно або за допомогою професійного писаря. Книгу переписувало декілька людей паралельно — по одному зошиту кожен). Однак більш розвинуте суспільство почало усвідомлювати потребу в масовій, інакше кажучи, друкованій книзі: стало явним, що система застаріла і задовольнити цю потребу може тільки друкарський верстат.

Паралельно з розповсюдженням книгодрукування почало формуватися власне університетське книговидання. Як відомо, перші французькі друкарі, німці за походженням, запрошені ректором Паризького університету, Ульріх Герінг, Міхаель Фрібургер, Мартін Кранц друкували книги на замовлення університету, який посідав належне місце в суспільстві.

Заснування університетів не тільки допомагало поширенню книгодрукування, але й зумовило істотне збільшення читацької аудиторії, а також появу якісно нового типу читача, орієнтованого на наукову роботу.

Книгодрукування з перших кроків виконувало функцію обслуговування університетів. І незабаром у ньому почала формуватися відокремлена гілка — власне університетське книговидання, призначене виконувати внутрішні університетські завдання, які сприятимуть розвитку науки, суспільної думки, літератури, культурних зв'язків з іншими країнами, що стимулюватиме розвиток книжкової справи [4, с. 115–116].

Університетське книговидання почало активно запроваджуватись як західними, так і вітчизняними університетами. Поява в їх структурі видавництв давала змогу вищим навчальним закладам показати себе як інституції, що виконують не лише функцію забезпечення навчального процесу необхідною літературою, а мають важливе цивілізаційне значення.

В Англії 1478 р., на основі створеної тут друкарні, було засновано видавництво Оксфордського університету (Oxford University Press; the University Press — назва навчального закладу). Пізніше, у 1534 р., згідно з Королівським указом, починає свою діяльність видавництво у Кембріджі (Cambridge University Press). Згодом, з розширенням меж англomовного світу, університетське книговидання з'явилося і у новоствореному Гарвардському університеті (Кембрідж, штат Масачусетс, США). Наприкінці 1638 р. чи на початку 1639 р. вважається часом виходу у світ перших друкованих текстів.

Однак офіційну назву — Harvard University Press, видавництво одержало лише у 1913 р., хоча вже давно мало чималу кількість випущених книг.

З XVI ст. Краків стає важливим центром книгодрукування в Європі. Ще 1364 р. тут було засновано Ягелонський університет, з яким пов'язана діяльність польського типографа Яна Халлера. Він, маючи папірню і палітурний цех, видавав необхідну для університету навчальну літературу. За книгами з'їжджалися до Кракова з багатьох країн Східної та Центральної Європи, що і забезпечувало їх збут.

Поява перших університетських видавництв і стрімкий розвиток книгодрукування не випадково збігалися в часі. Завдяки збільшенню кількості читачів, гострої потреби перекладати Біблію усіма європейськими мовами (за потреби — ще й досліджувати і тлумачити її), а також розвитку гуманістичних форм освіти було створено та започатковано діяльність Києво-Могилянської академії — найбільшого центру освіти і науки цілої Східної Європи. Об'єднання митрополитом Петром Могилою двох шкіл — Києво-Печерської лаври та київської Братської, що розташовувалася на Поділлі, привело до заснування вже на початку XVII ст. потужної друкарні. А, отже, академія ставала видавничим центром.

Традицію відкриття при університетах видавничих осередків продовжував Харківський університет, заснований у 1805 році. З ініціативи В. Каразіна (ім'я якого нині носить навчальний заклад) ще у процесі підготовки до відкриття навчального закладу тут було створено друкарню, яка, за сучасними уявленнями, і є видавництвом. Вона стала основним видавничим осередком у цілій Слобожанщині. Завдяки належному обладнанню, а також добре організованій роботі, в друкарні виходили не лише навчальні та наукові праці університетської професури і перекладні видання, а й всі тогочасні часописи, альманахи і збірники та кращі взірці української художньої літератури.

У 1835 р. створено друкарню Київського університету Св. Володимира, відкритого в 1834 році. Зазначимо, що власне найбільшого розквіту університетське видавництво набуло у період ректорства Михайла Максимовича [5, с. 14–15].

«Поширення знання завдяки видавничій справі», як пише Ярослав Пелікан в своїй книзі «The Idea of the University (1992)», є фундаментальним призначенням університету, але «університет не може здійснити це призначення без університетського видавництва».

Варто зауважити, що університетські видавництва виникають у відповідь на потребу розповсюдження досліджень, яку традиційний видавничий сектор не може задовольнити.

Розглядаючи в такому контексті історію книговидання, стає зрозуміло, чому Північна і Південна Америка мають розвинену традицію університетських видавництв. Коли в цих регіонах засновувалися перші університети, місцеве книговидання тільки зароджувалося і основні видавництва розташовувалися далеко, в таких містах, як Лондон, Бостон, Нью-Йорк, Ріо чи

Мадрид. Проживаючим де-небудь у Колумбії чи Каліфорнії, щоб видати книгу, легше було б відкрити своє видавництво.

Роздробленість Німеччини та Італії в XIX ст. на багато малих королівств і князівств, як не дивно, мало одну перевагу: провідні університети і провідні видавництва знаходилися в одному і тому самому місці, тобто в столиці. Професурі не доводилося шукати видавця далеко від місця своїх досліджень.

Мабуть, не варто зіставляти переваги університетських та комерційних видавництв. Як сказав одного разу Ден Сяо Пін, неважливо, *білий кіт чи чорний, голівне, щоб він ловив мишей*. До академічного книговидання можна додати, що кіт, що проживає в хаті і знає всі коридори і дворики, ймовірно, більш ефективний мисливець, аніж кіт, який приходить до дому час до часу. Отож університетські видавництва мають одну потенційну перевагу над комерційними: вони ближче розташовані до «джерела» рукописів.

До того ж потрібно зауважити, що університетські видавничі осередки на протигагу від комерційних розглядають монографію як предмет видання, що не роблять комерційні. Адже багато невеликих комерційних видавництв враховують позицію інвесторів та кар'єрні міркування, зосереджуючись на отриманні за недовгий час прибутку, а не на довгострокових наукових проєктах, за які можна заробити гроші через десять років, а то й ніколи.

Водночас потреба в університетських видавництвах зменшилася, адже англійська стала майже університетською мовою наукового книговидання, автори можуть шукати видавця далеко за межами своєї країни, до того ж «самвидав» став простішим і дешевшим, ніж колись, — набір можна зробити на звичайному офісному комп'ютері і видрукувати все на лазерному принтері.

Загалом, підкреслимо, що університетські видавництва існують тому, що вони виконують функцію, яку звичайне видавництво не виконує.

За словами Т. Беккер-Нільсена, університетське видавництво повинно доповнювати традиційний видавничий сектор, а не бути його прямим конкурентом. Університетські видавництва одержують прибуток від продажу і від субсидій на конкретне видання, але не в достатній кількості для того, щоб покривати всі свої витрати [1, с. 102–104].

Університетське видавництво — це неприбуткова установа, на відміну від комерційного. Отож воно може випускати необхідну кількість книжок, в інтересах невеликого кола читачів з вузькою спеціалізацією.

Потрібно зауважити, що це не означає, що видавництво при університеті зовсім не дбає про заробіток. Для нього просто під час відбору матеріалів до публікації не є ключовим ринковий успіх (або, принаймні, не має бути). Недарма, своєрідне об'єднане гасло цих видавництв звучить так: «Ми зацікавлені у зведенні кінців з кінцями, та ще більше ми зацікавлені у досягненні якості і певного стандарту наших книжок. Основою нашого існування є служіння науковій та академічній спільноті» [5, с. 16].

Глобальної фінансової статистики про університетське книговидання не існує, а статистика національних видавничих асоціацій не робить різниці між

університетськими та іншими видавництвами. Кращим джерелом інформації є Асоціація американських університетських видавництв (ААУВ), яка щороку збирає фінансові звіти своїх членів. Результат останнього огляду, який вони представили на зібранні ААУВ в червні 1995 р., показує, що чотири із п'яти видавництв залежали від фінансової підтримки університетів.

Найважливішим моментом, який вирішує чи будуть у будь-якого університетського видавництва довгострокові перспективи — це забезпечення якості виданої продукції. Саме в цьому аспекті тісні взаємини між видавництвом і університетом можуть бути великою перевагою або, навпаки, дуже великим недоліком.

Серед університетських видавництв — таких помірно монолітних у цілях і завданнях — є свої аутсайтери та лідери, як в будь-якому іншому секторі видавничої галузі. І якщо новостворений провінційний університет повинен докласти чимало зусиль і витримати доволі жорсткі громадські «тести» на якість, аби об'єднати навколо свого видавництва авторитетних авторів і забезпечити стабільне наповнення редакційного портфеля [5, с. 17].

Отже, традиція відкриття власних видавництв при престижних вищих навчальних закладах бере свій початок від XV ст., саме тоді, у 1478 р., було створено Оксфордське університетське видавництво. Не є винятком і Україна. Видавничі осередки функціонують практично в усіх державних і недержавних вищих закладах освіти. Усі вони, створені в середині 1990-х рр. інколи як невеликі видавничі структури чи відділи для забезпечення внутрішніх друкарських потреб, з часом перетворилися на самодостатні книжково-журнальні центри, які спроможні конкурувати на державному рівні. Найвідомішими є — Видавничий дім «КМ Академія», видавництва Міжрегіональної академії управління персоналом, Київського національного економічного університету, Львівського національного університету ім. І. Франка, Видавничо-інформаційний та рекламний центр Європейського університету тощо. [6, с. 294–295].

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що зародження університетського книговидання — це відповідь на потребу розповсюдження досліджень. Створення університетів зумовило появу орієнтованого на наукову роботу читача, а також сприяло розвитку науки загалом. Водночас перспективи університетського видавництва невідривні від забезпечення якості видавничої продукції.

Загалом, власне нематеріальний чинник, яким керуються університетські видавництва, зумовлює збільшення кількості їх по всьому світу, а також доводить доцільність і виправданість існування університетського книговидання та конкурентоспроможність.

1. Беккер-Нильсен Т. Университет как издатель / Т. Беккер-Нильсен // Эффективное книгоиздание: сб. статей. — М.: Весь мир, 2002. — С. 102–107. 2. Буряк С. В. Видавнича діяльність провідних університетів: огляд минулого і сучасний стан / С. В. Буряк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2010. — № 2. — С. 67–72. 3. Водолазька С. Традиції та інновації у світовому університетському книговиданні / С. Водолазька // Вісн. Кн. палати. —

2012. — № 3. — С. 15–18. 4. Головата Л. В. Университеты и научное книгоиздание (вторая половина XVIII – первая четверть XIX в.) / Л. В. Головата // Книга. Исследования и матер. — Сб. 60. — М.: Кн. палата, 1990. — С. 115–131. 5. Зелінська Н. В. Університетське видавництво вчора, сьогодні, завжди? / Н. В. Зелінська // Друкарство, 2005. — № 6. — С. 14–17. 6. Самотий Р. Проблеми і перспективи діяльності видавництва при вищому навчальному закладі (на прикладі видавництва Нац. ун-ту «Львівська політехніка») / Р. Самотий // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. — Дніпропетровськ, 2003. — Вип. 6: Літературознавство. Журналістика. — С. 294–300.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УНИВЕРСИТЕТСКОГО КНИГОИЗДАНИЯ: УКРАИНСКИЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Рассмотрены исторические предпосылки возникновения и развития университетского книгоиздания как зарубежных, так и украинских издательств. Определены различия издательств вузов от издательств коммерческих. Определены потребности существования университетских издательств, их основные проблемы и перспективы деятельности.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF UNIVERSITY PUBLISHING: UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE

Considered the features of book publishing university both foreign and Ukrainian publishers. Detected differences publishers' universities from commercial publishers. Outlined needs existence university publishers, their main problems and prospects of.

Стаття надійшла 05.11.2012

УДК 655.422+004.77

О. О. Жолдак

Українська академія друкарства

КНИЖКОВІ КОНКУРСИ ЯК ОБ'ЄКТ ВИСВІТЛЕННЯ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

Аналізується інформація про книжкові конкурси та рейтинги в Інтернет-джерелах як провідному засобі популяризації їх результатів. Виявляються структура та особливості змістового наповнення мистецько-літературного порталу «Буквоїд», літературного порталу «Літакцент», культурно-читацького проекту «Читомо», Порталу української книжкової індустрії. Обґрунтовуються вимоги щодо повноти, об'єктивності та оперативності інформації про основні книжкові події в Україні.

Книжкові конкурси, Інтернет-видання, «Книжка року Бі-Бі-Сі», «Коронація слова», «Найкраща книга Форуму видавців», мистецько-літературний портал «Буквоїд», літературний портал «ЛітАкцент», культурно-читацький проект «Читомо»

Важливу роль у популяризації книги і читання відіграють книжкові конкурси та рейтинги. Книжкові конкурси орієнтують читача у новинках вітчизняного книговидання, звертаючи увагу на кращі видавничі проекти. Різноманітні організації в різних галузях проводять підсумки рейтингування щотижня, щомісяця, щороку.

Книжкові конкурси в Україні проводяться для з'ясування можливостей книговидання, сприяння розвитку книжкового бізнесу, підтримки вітчизняних літераторів і формування нових орієнтирів національної свідомості. Проведення книжкових конкурсів дає можливість видавництву представити, а читачам дізнатися про досягнення вітчизняного книжкового ринку та познайомитися з новими авторами.

З одного боку, популяризація конкурсу, поінформованість потенційних споживачів про його проведення є першочерговою необхідністю, з іншого — його проведення втрачає сенс. Проте основним недоліком книжкових конкурсів є те, що їх проведення і результати супроводжує слабкий інформаційний шлейф. Найчастіше інформацію можна віднайти на Інтернет-сайтах, порталах, оскільки реклама на радіо та телебаченні потребує значних грошових затрат.

За матеріалами проведеного КСД «Книжкові конкурси як один з факторів активізації читацьких уподобань» було підраховано: 60 % респондентів основним джерелом отримання інформації про книжкові конкурси назвали Інтернет, оскільки це оперативно, зручно і сучасно (рис. 1).

Домінування Інтернет ресурсів, як провідного засобу популяризації книжкових конкурсів, спостерігається і в наступних відповідях респондентів (рис. 2).